

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»
(МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ)

«Глухівські історико-філософські читання»

Випуск 2

**Збірник наукових праць
за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної
онлайн-конференції
17 квітня 2024 року**

**Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**

м. Глухів

2024

УДК 94:1:001(082)

Г 55

*Затверджено до друку вченою радою Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
(протокол № 12 від 24 квітня 2024 р.)*

Редакційна колегія:

Гриценко Андрій Петрович – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, голова редколегії.

Петренко Наталія Миколаївна – доктор філософії, асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Колієнко Анжеліка Анатоліївна - асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Мінченко Марина Василівна – асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання, голова наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Мисник Світлана Олексіївна – старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Ткаченко Наталія Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка/

Г 55

Глухівські історико-філософські читання: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. – Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. – Вип. 2. – 259 с. : іл.

Другий збірник наукових праць містить статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Глухівські історико-філософські читання», присвяченої ролі видатних учених істориків та філософів у науковому дискурсі, річницям та ювілеям науковців, філософії освіти та ролі ученого в організації освітнього процесу, освіти й сучасному історико-філософському вихованню: знання, цінності та функції, гуманітарним парадигмам науки: актуальні історичні та філософські аспекти.

Матеріали збірника наукових праць можуть скласти інтерес для дослідників історії та філософії, викладачів та науковців закладів вищої та фахової передвищої освіти, вчителів закладів загальної середньої освіти, методистів науково-методичних центрів професійного розвитку педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та широкого кола зацікавлених осіб, а також стати джерелом для подальших досліджень.

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори статей. Думка авторів не завжди співпадає з думкою редакційної колегії.

УДК 94:1:001(082)

© Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024

© Автори

школі». В 1995 р. було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник народної освіти України». Також був нагороджений медаллю «За трудову доблесть» (1970), Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, Почесними грамотами Міністерства освіти СРСР, Міністерства освіти УРСР [1; 2; 3].

Звільнився з Глухівського державного педагогічного інституту з 1 вересня 2000 року в зв'язку з виходом на пенсію, але й далі до самої смерті 17 жовтня 2008 року продовжував працювати вчителем фізики у Глухівській загальноосвітній школі I-III ступенів № 2. Похований у Глухові на Веригинському кладовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відомчий архів Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, особова справа викладача Кубицького В'ячеслава Антоновича (86 аркушів).

2. В'ячеслав Антонович Кубицький (1924 - 2008) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

3. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147. URL: http://resource.history.org.ua/publ/SIU_2022_15_28 (дата звернення: 23.03.2024 р.).*

4. Кубицький В'ячеслав Антонович. *Портал «Книга педагогічної слави України»*. URL: <http://kps-ua.net/2010/sumska/kubickij-v-yacheslav-antonovich> (дата звернення: 23.03.2024 р.).

ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ГУРТОК ЄЛИСЕЯ ПЛЕТЕНЕЦЬКОГО В КИЄВІ НА ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ

Хорошев Олександр

Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін

Восени 2024 року виконується 400 років з дня смерті видатного українського просвітителя, письменника та архімандрита Києво-Печерського монастиря Єлисея Плетенецького. Це прекрасний привід згадати про цю людину, а також про створений ним просвітницький гурток, який став одним з центрів освіти та просвітництва в Україні XVII століття.

У нас практично немає відомостей про ранні роки Єлисея Плетенецького. Ми навіть не знаємо точної дати його народження. Це проміжок часу між 1550 та 1554 роками. І якщо вірною є друга дата, тоді можна 2024 рік вважати ще й 470-ю річницею з дня його народження.

Відомо, що Єлисей – це церковне ім'я нашого героя. Його світське ім'я – Олександр Хомич Плетенецький. Народився він на Львівщині, де й жили його батьки.

Немає точних відомостей і про батька Олександра. За однією з версій, батько – Хома Плетенецький був місцевим дяком. А за іншою версією він був реєстровим козаком, але невідомого рангу. Хоча ці версії могли й співпадати. Бувало, що молодий юнак починав службу козаком, а з часом, коли в нього з'являлися сім'я, дружина, діти, міг змінити військову справу на мирну, в нашому випадку на церковну.

Родина мешкала на Львівщині, яка в ті часи була частиною Польщі. Родове прізвище, ймовірно походить від села Плетеничи, де й народився хлопчик. Відомо, що Плетенецькі служили князю Костянтину Івановичу Острозькому, який і допоміг родині отримати шляхетство.

Олександр Плетенецький вчився у славнозвісній Львівській братській школі. Це була перша братська школа, яка надавала прекрасну на той час освіту. Тут викладали грецьку, латинську та слов'янську мови, основи алгебри та геометрії, богослов'я, музику та діалектику. Скоріш за все, як і батько, Олександр починав з воєнної кар'єри козака, але потім змінив її на церковну. Відомо, що в 1594 році Плетенецький прийняв чернечий постриг з ім'ям Єлисей. На цей час йому було вже за сорок років. Цікаво, що день пам'яті пророка Єлисея припадає на 27 червня, вірогідно, що саме до цієї дати і було прив'язано постриг. Ім'я Єлисей з івриту перекладається як «Бог допоможе». Вже через п'ять років Єлисей стає архімандритом Києво-Печерського монастиря. Цей монастир – найстаріший в нашій країні. Його було засновано ще в XI столітті. З того часу монастир відіграв важливу роль не тільки як духовний осередок, але й як помітний освітній центр нашої держави.

Між 1615 та 1616 роками архімандрит Єлисей Плетенецький заснував при Києво-Печерському монастирі просвітницький гурток. Його метою стало духовне та культурне оновлення монастиря, відновлення його церковної та просвітницької діяльності. Членами цього гуртка стали відомі проповідники, знавці грецької мови, письменники-полемісти та перекладачі Лаврентій Зізаний, Тарасій Земка, Памво Беринда, Захарія Копистенський, сам Єлисей Плетенецький та інші. Саме їх зусиллями в 1615 році почала працювати лаврська типографія, слава якої не вщухала майже триста років [6, с. 162].

Про кожного з цих людей можна сказати, що вони були невтомними просвітниками українського народу. Ми не можемо назвати їх філософами в сучасному значенні цього слова, але філософське мислення їм точно було притаманне. Так, Лаврентій Зізаний був письменником-полемістом, який захищав православ'я, борцем з церковною унією, перекладачем з грецької, педагогом. Працею його життя стало складання словника «Лексис» на тисячу слів та підручника церковнослов'янської мови для шкіл «Грамматика словенска». Зізаний вважав граматику початком всіх наук, яка тісно пов'язана з логікою, філософією та риторикою.

Тарасій Земка – поет, письменник, перекладач з грецької та латини. Він був також великим знавцем церковного співу та написав про нього дві книги. Плетенецький запросив його до свого гуртка як коректора в типографії монастиря. А після смерті Єлисея Плетенецького восени 1624 року саме Тарасій Земка став керувати роботою цією типографії.

Памво Беринда – письменник, поет, перекладач, книжковий гравер. Досконало володів давньогрецькою, давньоєврейською та латинською мовами. Серйозно займався типографською справою, тому був покликаний разом з сином Лукашем працювати в типографії Києво-Печерського монастиря. Автор ще одного словника «Лексикона

славенороського» на сім тисяч слів, за основу якого було взято «Лексис» Лаврентія Зизанія.

Захарія Копистенський – письменник-полеміст, автор твору «Палінодія», направлено проти церковної унії 1596 року та католицизму. Людина, що вільно володіла та писала грецькою та латиною. Він був також і крупним церковним діячем. Після смерті Єлисея Плетенецького саме він став замість померлого архімандритом Києво-Печерського монастиря.

Всі ці люди стали близьким оточенням та соратниками Плетенецького у справі просвітництва. Їх зусиллями у лаврській типографії були підготовлена та надрукована ціла низка різних творів. З часу заснування типографії (1615 рік) до смерті Єлисея Плетенецького (1624 рік) типографія видала одинадцять книг. Перша з них, виданий в 1616 році «Часослов» на 200 сторінок, вступне слово до якого написав сам архімандрит. Книгу використовували не тільки для церковних потреб, але й навіть для викладання в школах. До нашого часу збереглися лише чотири екземпляри «Часослову». Тут було видано «Візерунок цнот» Олександра Митури – першу збірку поезій, виданих в Києві, по суті своїй панегірик, де оспівувався Плетенецький як захисник православ'я, засновник монастирів, церков, шкіл, лікарень та типографій. Монастирська типографія друкувала також і шкільні підручники. В 1619 році побачив світ «Анфологійон» - збірка святкових служб на всі свята року – на 1048 сторінках, прикрашених гравюрами. Післямову для «Анфологійону» написали Памво Беринда та Єлисей Плетенецький. Наступною книгою був «Літургійон» в 1620 році, а потім – «Номоканон» 1620 та 1624 роках; «Псалтир» 1624 року; праці Іоанна Златоуста 1623 року, до речі вперше надруковані в Україні; «Бесіди на Діяння Святих Апостолів» 1624 року та інші. Всі ці книги ретельно готувалися до друку, звірялися з грецькими текстами та виправлялися згідно до них. Всі видання Києво-Печерської типографії красиво прикрашалися, оздоблювалися гербами меценатів, яким також писали присвячення, вірші, передмови та післямови, вказували навіть імена перекладачів, редакторів та типографів.

Як архімандрит Плетенецький відновив суворий загальножиттєвий статут монастиря, нещадно карав тих, хто відступав від правил чернечого життя. Єлисей Плетенецький ввів регулярні проповіді в монастирі, які проводили всі члени просвітницького гуртка. Великим досягненням архімандрита було також заснування в монастирі Лаврської школи, яка передувала разом з Київською братською школою майбутній Києво-Могилянській академії. Єлисей Плетенецький був також одним з ініціаторів створення Київського Богоявленського братства та школи при ньому. Першим її ректором з 1615 по 1618 роки був Йов Борецький – майбутній Київський та Галицький православний митрополит, висвячений завдяки діяльності козацького гетьмана Петра Сагайдачного та запорізьких козаків в 1620 році. Як братська, так і лаврська школи працювали за програмою існуючих братських шкіл. Тут вивчали Святе Письмо, церковнослов'янську, грецьку та латинську мови, риторику, географію та цілу низку інших предметів, при цьому навчання тут було безкоштовним. Викладачами були як сам архімандрит, так і члени його просвітницького гуртка.

Зусиллями Єлисея Плетенецького було відремонтовано Успенський собор монастиря, будувались інші храми. Архімандрит домігся для Києво-Печерського монастиря ставропігії – незалежності від Київської кафедри та підпорядкування патріархові Константинопольському.

Помер Єлисей Плетенецький в жовтні 1624 року, його було поховано в Успенському соборі монастиря. А його сподвижник та наступник Захарія Копистенський називав себе «сином духовним» Плетенецького [1, с. 282].

Таким чином, Києво-Печерський монастир за часів Єлисея Плетенецького зіграв велику роль у відродженні церковного та культурного життя України. На багато років за ним закріпилася слава друкарської столиці. Він став науково-культурним осередком, метою якого було поширення освіти та наукових знань. Просвітницький гурток Плетенецького зіграв велику роль у розвитку культури та національної свідомості українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубев С.Т. Київській митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники. Опытъ историческаго изслѣдованія. Т. 1. Київ: Тип. Г.Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайловская ул. собств. домъ, 1883. 559 с.
2. Історія України в особах. Литовсько-польська доба. Київ: Україна, 1997. С. 144-145.
3. Кагамлик С.Р. Засновник Печерського культурно-освітнього гуртка: до 380-річчя від часу смерті Єлисея Плетенецького. *Календар-щорічник «Українознавство – 2004»*. Київ: 2004. С. 168-171.
4. Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст.: енциклопед. вид. Київ: КМ Академія, 2001. С. 428.
5. Степовик Д.В. Історія Києво-Печерської лаври. Київ: Вид-во Української Православної церкви Київського Патріархату, 2001. С. 157-162.
6. Тимошик М. Історія видавничої справи: підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ: Наша культура і наука, 2007. С. 162-168.

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ІДЕЇ М. НЕПЛЮЄВА В КОНТЕКСТІ ЦЕЗАРЕПАПІЗМУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мірошниченко Надія

Національний заповідник «Глухів»

кандидатка педагогічних наук, учена секретарка

Микола Миколайович Неплюєв (1851–1908) – представник респектабельної аристократичної родини, талановитий педагог і композитор, оригінальний мислитель, філософ і соціальний практик. Він присвятив своє життя реалізації місії реформування суспільства, шляхом створення нової генерації людей на засадах християнської педагогіки і продуктивної праці. Викликають інтерес різні аспекти життєдіяльності Миколи Неплюєва, пов'язані з філософськими пошуками кінця XIX – поч. XX ст., історією комунітарного та духоборчого рухів, реформаторських соціально-економічних і соціально-педагогічних практик.

Аналіз книг і брошур М. Неплюєва, насамперед таких як: «Історичне покликання російського поміщика», «Совість. Сторінка з життя російського поміщика», «Хліб насущний», «Братські союзи в навчальних закладах вищих, середніх та нижчих»